

אנכי – עשו בכורך

אחת התמיהות הקשות בסיפור התורה בפרשת תולדות היא, כיצד השיגה רבקה את ברכות יצחק עבור יעקב, וזאת נוסף על השאלה הבסיסית על ערכה של ברכה שניתנה בטעות, שלא נדון בה כאן.

ראשית כול, ניתן לשאול למה אין רבקה מדברת על כך ישירות עם יצחק, כפי שבדור קודם לכן דרשה שרה מאברהם לגרש את ישמעאל. שנית, כאשר יעקב שומע את הצעתה של אמו שיתחפש כדי לקבל ברכת אביו, מדוע אינו טוען שהמעשה נוגד את מצוות כיבוד אב, ומדוע אינו מתנגד למעשה הרמייה כלפי אביו? ההתנגדות היחידה של יעקב היא שהוא ייתפס בקלקלתו ויביא על עצמו קללה במקום ברכה. שלישית, איך הסתפק יעקב בהבטחת רבקה "עלי קללתך בני", ולא חשש מהקללה שעלולה לחול על אמו? ולבסוף, כאשר יעקב נכנס אל אביו כדי לקבל את הברכות, האם הפשט באמירתו "אנכי עשו בכורך" הוא כמו שמפרש רש"י בשם המדרש: "אנכי המביא לך, ועשו בנך בכורך"?

כדי לענות על השאלות האלה, עלינו לציין שני דברים בקשר לרבקה. ראשית, כאשר ראתה את יצחק בפעם הראשונה, בלי לדעת מי הוא, הוא הרשים אותה מאוד: "ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל" (בר' כד: סד). הנצי"ב מוולוז'ין מסביר שבעקבות המפגש הזה חשבה רבקה שאינה ראויה להיות אשתו של יצחק ופחדה מפניו, ולכן לא העזה להתווכח עמו, בניגוד ליחסה של שרה לאברהם או של רחל ליעקב. שנית, כאשר הייתה רבקה בהריון והלכה לדרוש את ה', שמעה את הנבואה: "ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך ושני לאמים ממעיך יפרדו, ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר" (כה: כג). נראה שהיא לא סיפרה זאת ליצחק, או משום שפחדה כאמור, או מפני שחשבה שהוא נביא והקב"ה יודיע לו על כך, אם ירצה.

לאחר ההקדמה הזאת, נוכל להתבונן בפרשת הברכה. כאשר רבקה שמעה שיצחק רוצה לברך את עשיו, למרות שנשי עשיו היו "מרת רוח ליצחק ולרבקה" (כו: לה), היא הבינה שלא מדובר בברכת אברהם אלא בברכה בענייני העולם הזה, כמו שאכן רואים מההבדל בין ברכותיו של יצחק ליעקב, כאשר חשב שהוא עשיו (בפרק כ"ד), לבין ברכותיו כאשר ידע שהוא יעקב (בפרק כ"ח). היא הבינה כנראה, שיצחק רצה שעשיו יצליח בענייני הגשמיים, ויפרנס את יעקב כדי שזה יוכל להקדיש את כל זמנו לפיתוח ירושתו הרוחנית של אברהם. אך אולי מתוך שהכירה היטב את אישיותו של עשיו, ראתה רבקה צורך בהתערבותה כדי שתתקיים הנבואה שנאמרה לה (כי נביא חייב להשתדל שתתקיים נבואתו, כמו שלומדים מהתנהגות יוסף עם אחיו במצרים) ודאגה להעברת ברכות העולם הזה ליעקב.

כדי להשיג זאת, אמרה רבקה ליעקב: "ועתה בני שמע בקלי" (כו: ח), שפירושו שישמע לקול הנבואה שבדבריה, כמשמעות הביטוי הזה בדברי ה' לאברהם: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה" (כא: יב). לאור זאת, אין מקום שיעקב יסרב בטענה שציווי אמו נוגד את התורה. חששו היחיד היה שיצחק עלול לגלות את השקר, כמו ששמואל הנביא טען כאשר אמר לו ה' ללכת לבית לחם למשוח את דוד למלך במקום שאול: "ושמע שאול והרגני" (שמו"א טז). ועל זה קיבל יעקב תשובה מאמו, כפי ששמואל נצטווה לומר, שהוא הולך להקריב קרבן. לפי זה יש גם להבין את תשובת רבקה: "עלי קללתך בני", שאין פירושו שתבוא עליה הקללה במקומו, אלא שהיא מקבלת עליה להסיר או לבטל את הקללה, או כמו שמתרגם אונקלוס שנאמר לה בנבואה שלא יבואו עליו קללות.

ולבסוף, כאשר נכנס יעקב אל יצחק, הוא נהג על פי ההלכה שמותר להישבע לשקר במקרה של אנוס, אבל יש לבחור את המילים כדי שביעו אמת, אף שהשומע לא יבין אותן כך. כדוגמה לכך, נביא את ההלכה מספר חכמת אדם (כלל ק"א, סעיף כ"ד): "אם צריך להשבע (לשופטים נכריים) שלא עשה חברו אותו מעשה, ואם לא ישבע יענשו אותו מיתה, מותר להשבע ויבטל בלבו, כגון שיחשוב שלא ידע אם עשה אותו מעשה בפעם אחרת, אף על גב שידוע שעשה בפעם הזאת". בהתאם לזה, הואיל ויעקב היה חייב לענות לשאלת אביו: "מי אתה בני?", מבלי לגרום לביטול נבואת אמו, הוא בחר בקפדנות את המילים שלו, ואמר "אנכי עשו בכורך". רש"י מפרש לנו את בחירת המילים הללו לפי מה שחשב יעקב בלבו, "אנכי המביא לך, ועשו בנך בכורך", שהוא פשוטו של מקרא בכוונתו של יעקב.

פרופ' חיים הלפרן
המחלקה לפסיקה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע